

ki pa pravega kataloga z vsemi podatki žal ne more nadomestiti. Na koncu poglavja poskuša posamezne skupke tudi datirati. Stratigrafija je bila očitna le v dveh prostorih, ki sta pokazala istočasni horizont s plastjo žganine, datiran v konec 6. stol. Ta horizont pa še ne pomeni tudi konca naselbine. Podrobno je obdelala vse keramično in kovinsko gradivo in skušala najti analogno v vzhodnoalpskem in panonskem prostoru. Za nas so posebej dragocene analogije, ki jih je avtorica poiskala na slovenskih poznoantičnih najdiščih Kranju, Ajdnu, Hrušici itd.

Na enak način obdela v petem poglavju najdbe iz izkopavanja R. Eggerja in slučajne najdbe. Gradivo obsega tudi prazgodovinske najdbe iz časa kulture žarnih grobišč in železne dobe. Poleg številnega gradiva iz zgodnjecarskega obdobja obsegajo izkopavanja tudi številno poznoantično fino in grobo keramiko, steklo, nakit, orodje in orožje, med drugim tudi pozlačeno čelado tipa Baldenheim.

V zaključku je strnila spoznanja arheoloških raziskovanj in podatkov iz antične literature, saj je že Vergil omenjal castella norica in tumulis, kar se nanaša na keltske naselbine. Za poznoantično obdobje so pomembni podatki iz Notitie Dignitatum.

Poznoantična naselbina ima elemente, ki kažejo na germanske priseljence v prvi polovici 5. stol., očitni so staroselski elementi, ki jih avtorica prepozna predvsem na grobi hišni keramiki. Pri arhitekturnih ostankih so očitne tesne vezi z izročilom rimske gradbene tehnike. Intenzivna poselitvena faza je bila v iztekajočem se 5. in 6. stol. V to obdobje sodi lesena in zidana arhitektura, ki se konča verjetno s frankovsko zasedbo vzhodnih Alp, saj je najkasnejši Justinijanov novic iz l. 541/42. Med drobnim gradivom je očitna družbena diferenciacija, prav tako pa tudi pripadnost k vzhodno germanski etnični skupini.

Nedvomno so ti kraji postali pomembni v pozni antiki zaradi številnih nahajališč železne in svinčeve rude (najdbe žlindre), kar je očitno tudi iz importiranega afriškega in vzhodno-sredozemskega gradiva.

Posamezni predmeti dobro izpričujejo prisotnost krščanstva, tako oljenka s križem in okrašeni krožniki, nekatere dele arhitekture pa lahko le domnevno povežejo z verskimi obredi.

Naselbina iz tega obdobja je bila požgana, kar avtorica povezuje s frankovskimi osvajanji, ne izvzame pa tudi slovenske naselitve. Vendar se je naselbina ohranila v skromnejšem obsegu še v poznejšem obdobju, kar izpričuje najdba pozlačenega križa iz 8. st. in še kasnejše naselitvene plasti.

Avtorica je z natančno obdelavo drobnega gradiva prišla do pomembnih zaključkov. Žal se ni odločila za skupno podrobno študijo vsega gradiva, temveč za obdelavo po posameznih poglavjih, tako da je bralec prisiljen večkrat zapovrstjo brati iste utemeljitve in razpredanja, kajti gradivo iz vseh treh izvorov (izkopavanja iz l. 1980, stara izkopavanja R. Eggerja in slučajne najdbe) seveda kaže enotno sliko. Bilo bi delu v prid, če bi se avtorica izognila nepotrebnemu ponavljanju istih analiz.

Pri obdelavi keramike se je naslonila predvsem na (samo delno publicirane) raziskave H. Rodriguez, M. Mackensena in madžarske objave. Hayesa upošteva le pri tipologiji, docela pa izpušča tudi temeljna dela za pozno antiko, kot so Atlante delle forme ceramiche ter Società Romana ed Impero Tardoantico, npr. Anselmino, Le lucerne tardoantiche, produzione e cronologia, 227-240, in številne angleške in italijanske novejšje raziskave. Posledica tega je poskus razložiti nekatere oblike in okras s stališča alpsko-panonskega prostora, medtem ko je že na prvi pogled očiten vpliv delavnice afriške sigilate in mediteranskega kroga. Enako nastanejo težave pri opisovanju prepoznavnih nadregionalnih oblik, kjer je nujna uporaba angleških terminov in seveda potrebna velika mera previdnosti pri identifikaciji oblike in namembnosti (npr. pri opisu posameznih poznih oblik amfor). Prav tako se pri analizah kovinskega gradiva avtorica omejuje le na poznavanje najpomembnejših raziskav nemško-avstrijskega kroga, pa tudi teh

ne upošteva povsem dosledno, saj pri obravnavi poljedelskega orodja opazimo, da je prezrla temeljno objavo Pohanka, *Die eisernen Agrargeräte der Römischen Kaiserzeit in Österreich*, BAR Int. ser. 298, 1986.

Delu niso v prid slabe fotografije in res neustrezne risbe (kovinsko gradivo je največkrat brez profilov). Pogrešamo katalog najdb in zagotovo bi se našel kakšen boljši zemljevid.

Kljub (morda začetniškimi) nerodnostim, ki bi se jim ob dobrem strokovnem in tehničnem svetovanju dalo gladko izogniti, delo prinaša dober vpogled v arheološke raziskave poznoantičnega najdišča Kapela. Posebej dragoceni so avtoričini zgodovinski zaključki, ki so nastali pri podrobnem obravnavanju gradiva. Kljub očitku, da je krog uporabljene literature preozek, naj omenimo tudi relativno dobro poznavanje slovenskih in madžarskih objav.

Verena VIDRIH PERKO

Ernst Künzl: *Die Alamannenbeute aus dem Rhein bei Neupotz. Plünderungsgut aus dem römischen Gallien.* Römisch-Germanisches Zentralmuseum Mainz, Monographien 34/1-4. Mainz 1993.

La seconda metà del III secolo d.C. è uno dei periodi più drammatici per le province del *Limes* renano, sconvolte dagli spostamenti delle popolazioni germaniche. E' nota, per coloro che studiano l'artigianato romano in bronzo e in argento, l'importanza dei tesori e dei ripostigli che segnano, lungo la sponda occidentale del Reno, le successive incursioni degli Alamanni.

Presso l'odierno villaggio di Neupotz, nella *Germania Superior* tra *Mogontiacum* e *Argentorate*, in un'antica ansa del Reno attualmente insabbiata e trasformata in un piccolo bacino lacustre, vennero dragati nel 1967 e tra il 1980 e il 1983 più di 1000 recipienti e oggetti di bronzo, ferro e argento.

Di questo ritrovamento, già noto attraverso la suggestiva esposizione nel Museo di Rheinzabern, esce adesso un'accurata ed esaustiva pubblicazione, in quattro volumi (testo e commento critico, catalogo e tipologia, più due volumi di tavole) a cura di Ernst Künzl.

L'autore, validamente affiancato da un competente gruppo di collaboratori, dedica un'ampia analisi alle circostanze del ritrovamento - del quale, pur se avvenuto in tempi successivi, è dimostrata l'omogeneità - e illustra puntualmente tutte le classi di oggetti, compresi quelli di tipo più utilitaristico, legati alla presenza di carri e imbarcazioni fluviali. Abbiamo infatti a che fare con un ingente bottino di vasellame e oggetti metallici, razzati in Gallia dagli Alamanni e da questi perso nel Reno sulla via del ritorno, sotto l'incalzare dell'offensiva romana promossa dall'Imperatore Probo tra il 277 e il 278 d.C.

E' interessante a questo proposito il rinvenimento di oggetti più antichi - armi celtiche, due spade e una punta di lancia, una situla in lamina di tipo renano e un'oinochoe in bronzo di produzione greca - e di suppellettili cultuale, che presuppongono il saccheggio di necropoli e di santuari.

Notevole la presenza di vasellame di bronzo da mensa e da cucina, che offre una preziosa documentazione sulla suppellettile in uso e in circolazione nel III secolo: sono documentate quasi tutte le categorie di recipienti prodotti tra il II e il III secolo nelle province gallo-romane dell'Impero, dei quali viene proposto un inquadramento completo, con evidenze di cronologia e diffusione. Lodevole l'iniziativa di riprodurre anche le fotografie dei confronti, che facilitano la lettura e offrono ulteriori spunti di riflessione.

Di questi recipienti, a tutt'oggi considerati prettamente "provinciali", mi preme sottolineare la presenza anche in Italia, nel "vuoto" che segue la catastrofe di Pompei e le poche, ma

significative, attestazioni di età traianea a Roma, "in Circo Flaminio". I vassoi ovali con manici piatti (pp. 176-193), ad esempio, sono documentati a Brescello (Reggio Emilia), Pesaro e Terracina in contesti di età antonina, attraverso riproduzioni miniaturistiche in piombo, giocattoli ed ex voto che verosimilmente riproducono forme diffuse e conosciute (cfr. M. Barbera, *I crepundia di Terracina: analisi e interpretazione di un dono*, *Bollettino di Archeologia* 10, 1991, 11-33). Un vassoio d'argento di questo tipo, attualmente disperso - che si affianca a quello già noto del Museo di Torino - è del resto stato rinvenuto a Orgia (Siena) (cfr. M. Cristofani, in: *Siena: le origini. Testimonianze e miti archeologici*, Catalogo della mostra [Firenze 1979] 102-103). Non ultimo, il noto rilievo romano delle catacombe di Marco e Marcelliano (giustamente ricordato anche da Künzl, p. 191, nota 248) che riproduce recipienti da mensa "provinciali", potrebbe essere la spia dell'esistenza di ateliers italici impegnati nel commercio e nella produzione di questo tipo di vasellame.

Ritornando ai volumi in esame, voglio ancora ricordare la sezione riservata alle analisi, che costituisce un importante punto di riferimento per gli studi futuri.

Molto curata la veste tipografica; ottimi i disegni e le riproduzioni fotografiche, anche a colori, forse anche troppo numerose: a singoli oggetti in ferro, già riprodotti graficamente, viene spesso riservata una intera tavola (cfr. ad esempio, i cerchioni di ruota delle tavv. 413-419). Tali scelte hanno certamente contribuito ad elevare il costo di una pubblicazione che, per l'impegno profuso nell'elaborazione, la ricchezza delle citazioni e l'importanza documentaria, merita la più ampia diffusione.

Marina CASTOLDI

Supplementa Italica, Nuova serie 11. Casa editrice Quasar. Roma 1993, 218 str., številne fotografije.

11. zvezek nove italijanske epigrafske serije prinaša pet pomembnih prispevkov, nove napise iz petih italjskih regij: iz štirih rimskih mest in iz območja med Benakom in Roveretom, kjer ni bilo večje mestne naselbine. Napise iz Gnatije v 2. italjski regiji Apuliji in Kalabriji je objavila M. Chelotti. Gre za 49 novih besedil (med katerimi jih je sicer več kot pol le majhnih fragmentov), od katerih so zanimivi predvsem vladarski, za Komoda in Septimija Severa s Karakalo, ter dve posvetili sirijski boginji, *Deae Syriae*.

Iz pete regije, Picena, objavlja G. Paci 21 novih epigrafskih spomenikov iz mesta Tolentina. Poleg vladarskih napisov, ki so v italjskih mestih mnogo bolj pogosti kot v provincah, je silno zanimiv nagrobni napis Tita Furija Vitalisa, katerega funkcija je označena kot *magister municipi*, kar je v latinski epigrafiki izjemno in se verjetno nanaša na nek *magisterium*, ki ni pooblaščen. Kako je bil pomemben dostop do vira žive vode, priča mejnik, na katerem je označena širina dovoljene poti do vode in izvira. Lastnik parcele je imel od take poti sicer koristi, ni pa imel pravice poti do vode, ki je morala biti dovolj široka za voz, drugim zapreti. Zanimiv je tudi napis na obesku, ki ga je moral nositi pobežli suženj, na katerem sta bila zapisana ime in naslov lastnika.

Iz 8. regije Emilije, iz mesta Parme prinaša M. G. Arrigoni Bertini 15 novih napisov, poleg zelo številnih popravkov in dopolnitev k že objavljenim besedilom. Med novimi spomeniki je tudi edini epigrafski spomenik rimskega viteza iz Parme,

Gaja Prekonija Ventilija Magna, ki je svojim tovarišem, verjetno iz pogrebne družbe, zapustil v oporoki lep kos obdelovalne zemlje, katerega najemnika naj jim omogoči skupne večerje na tem kraju. Na napisu je izrecno poudarjeno, da je bil ta predel prej zamočvirjen.

Zadnji je prispevek o novih napisih iz območja med Benakom in Roveretom v 10. regiji Veneciji in Histriji, avtor je A. Buonopane. Med 26 novimi besedili je največ posvetil različnim božanstvom, med drugimi tudi Matronam, katerih kult je za Cisalpino značilen.

Marjeta ŠAŠEL KOS

Awarenforschungen 1,2. *Archaeologia Austriaca*, Monographien 1,2, Studien zur Archäologie der Awaren 3, 4, Institut für Ur- und Frühgeschichte der Universität Wien, Wien 1992. Prvi zvezek obsega 583 in drugi 645 strani, posamezni sestavki imajo tudi zemljevide in slikovne priloge gradiva.

F. Daim je samo izdajatelj obsežnega korpusa študij o problematiki, ki je kakorkoli povezana s pojavom Avarov v širšem panonskem prostoru od 7. do 9. stoletja. S prispevki sodeluje kar 21 avtorjev, ki z raznih aspektov od zgodovinskih do antropoloških - poudarek je sicer na arheoloških spoznanjih - raziskujejo ta čas in pojave, včasih zelo ohlapno, povezane s fenomenom Avarov. Razprave, izdane v dveh knjigah, se delijo v tri osnovne dele: Zgodovino in bizantinistiko, najboljše arheološki del ter antropologijo.

Ker je to obsežno delo, bom v glavnem le preletela posamezne teme in se pomudila samo ob tistih, ki zadevajo tudi naš prostor.

V prvem zvezku (Zgodovina) W. Pohl v razpravi *Oblast in obsto* razmišlja o spreminjanju "bizantinskih" kultur ob Donavi od 6. do 8. stoletja. Naslednja in zadnja študija na to temo je članek B.B. Phillipsa *Cirkuške stranke in barbarska noša v 6. stoletju v Konstantinoplu*.

Drugi del, ki obravnava probleme in spoznanja tega časa z arheološkega aspekta, je najbolj obsežen. V poglavju *germanske tradicije in skupnosti* podaja A. Kiss obsežen pregled Germanov v Karpatski kotlini v avarskodobnem času.

V naslednjem poglavju *Bizantinski material v avarskih kompleksih in keszthelska kultura* sta dve študiji: E. Garama *Z novci datirani grobovi avarskega časa* in R. Müllerja *Nove najdbe keszthelske kulture, ki bogatijo in dopolnjujejo sliko najdišč in materiala te kulture, zlasti še, ker so najdbe iz zaključenih grobnih celot*.

Tretja tema je povezava avarske države z vzhodom ter sasanidski in bizantinski vplivi v materialni kulturi kavkaškega področja. C. Balint je napisal obsežno študijo o zvezah med Iranom, Bizancem in stepo. Na osnovi groba iz Uč-tepe v Azerbajdžanu je analiziral pasne spono z okrašenimi okovi 6. in 7. stoletja. Gotovo je to pomemben prispevek k študiju povezav prostora in materiala, ki nam je geografsko sicer zelo daleč, a kulturno za tisti čas tudi blizu, in ga moramo boljše poznati. Dele pasnih garnitur, okrašenih z rastlinskimi motivi iz porečja Kame, je obravnavala E.V. Goldina. Pomembne so za ves evrazijski prostor. D. Kidd je kot notico obravnaval svinčeno matrico leva, ki je verjetno del zakladne najdbe iz Velestiona (Tesalija) in sodi v isti kulturni krog kot matrice iz Biskupije pri Kninu. T. Vida je v študiji o ročno izdelani avarski keramiki na panonskem prostoru iz grobov in naselbin nakazal njene vzhodne korenine in povezavo z azijskim prostorom (porečje Sir-Darje in Jeniseja).

V drugi knjigi se nadaljuje avarskodobna problematika, in sicer avarska država in Slovani, kulturne povezave in kronološka problematika. V tem sklopu je prva študija G. Kissa k dataciji žganih grobov avarskodobnega grobišča Keszthely-mesto. Naslednja je obsežna študija N. Profantove *O avarsko-*